

**BALIKESİR MERKEZİ ÇEVRESİNDEKİ ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ
KENTLERİ***

Mustafa TÜRK¹

ÖZET

Balıkesir merkezi çevresindeki yerleşme faaliyetlerinin geçmişi Paleolitik döneme kadar geri gitmektedir. Ancak araştırma eksikliği, tahribat, bölgede yaşayan toplulukların yerleşme özellikleri gibi nedenlerden dolayı bölgenin tarih öncesi ve eskiçağ yerleşimleri konusunda pek çok sorun vardır. Bazı Erken Tunç Çağı merkezleri dışında hem tarih öncesi hem de eskiçağ yerleşim kalıntıları sistemli araştırmalara henüz konu olmamıştır. Eskiçağ kaynaklarında Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar bölgeden herhangi bir kent adı da yoktur. Bu durum, en azından Hellenistik Dönem öncesinde kentleşmenin zayıf olduğunu düşündürmektedir. Buna karşın Hellenistik Dönem'den itibaren bölge yerleşimlerinin gelişmeye başladığı, Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise kentleşmenin yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi kentlerinin adları geç Roma yazarları yanında Bizans kaynaklarında da yer almaktadır. Çalışmamızda, kaynaklarda verilen bilgiler ve arkeolojik kalıntılar ışığında bölgedeki Roma İmparatorluk Dönemi kentleri incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Balıkesir, Antik Kentler, Mysia.

CITIES OF THE ROMAN EMPIRE AROUND THE CENTER OF BALIKESİR

ABSTRACT

The history of the settlements around Balıkesir goes back to the Paleolithic, the earliest phase in human history. However, the region has many problems regarding Prehistoric and Ancient Age settlements due to reasons such as lack of research, destruction, settlement characteristics of the communities living in the region. Except for some Early Bronze Age centers, both Prehistoric and Ancient settlement remains have not been systematically research yet. Until the Roman Empire, there

Geliş Tarihi: 25.08.2020

Kabul Tarihi: 19.11.2020

* Bu makale İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda hazırlanan "Balıkesir Çevresinde Hadrianoutherai Örneğinde Eskiçağ Kentleri" başlıklı doktora tezinin içeriğinden derlenmiştir. Bu nedenle danışman hocam Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR başta olmak üzere teze katkı sunan hocalarıma, Tübitak'a (2214-A) ve makalenin bazı yanlışlarını düzeltmemi sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Akşar ile Araş. Gör. Derya Güllük'e teşekkür ederim.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, mturk@bandirma.edu.tr

were no city names from the region in ancient sources. This situation makes us think that urbanization was weak, at least until the Hellenistic period. On the other hand, it is understood that the settlements of the region started to develop since the Hellenistic Period and urbanization intensified during the Roman Empire Period. The names of some cities of the Roman Empire can be found both in the works of late Roman writers and in Byzantine sources. Our study examines these cities of the Roman Empire in the region in the light of the information in the sources and archaeological remains.

Keywords: *Balıkesir, Ancient Cities, Mysia.*

1. GİRİŞ

Antik yerleşimler, Arkeoloji biliminin yanında eskiçağ tarihinin de önemli araştırma alanlarından birisidir. Ancak bu alanda ülkemizdeki araştırmalar, daha çok Kolonizasyon hareketleri (M.Ö. 750-550) çerçevesinde kurulan Ege, Marmara ve Akdeniz kıyılarındaki antik kentlere yoğunlaşmış durumdadır. İç kısımlardaki araştırmalar ise belirli merkezlerde (Daskyleion, Pergamon, Aizanoi vb.) toplanmış, küçük boyutlu yerleşim yerlerinin olduğu alanlar genelde araştırmacıların ilgisi dışında kalmıştır.

Antikçağ bağlamında bakıldığında Balıkesir'in yerleşim tarihindeki en önemli sorun, Klasik ve Hellenistik dönem yerleşimleri hakkında bilgilerimizin çok az olmasıdır. Kalıntılar küçük boyutlu pek çok yerleşimin varlığını düşündürmesine rağmen, Klasik ve Hellenistik dönemlerde bu bölgede öne çıkan bir kent adı yoktur (bkz. Calder ve Bean, 1958). M.Ö. 1200 yıllarından itibaren Balkanlar'dan göç ederek bölgeye yerleşen Mysialılar bu durumun sebeplerinden biri olarak görülebilir. Zira bu halkın savaşçı ve göçebe yaşam biçimine sahip olması, Balıkesir Ovası çevresinde Roma İmparatorluğu Dönemi'ne kadar gelişkin kentlerin kurulmasını engellemiştir.

Bölgedeki antik kentlerin adları kaynaklarda Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren görülmeye başlamaktadır. Fakat bu kentlerin kuruluş, gelişim süreçleri ile lokasyonları çok açık değildir. Her ne kadar sorunlar, yerleşimlerin küçük boyutlu olmaları nedeniyle antik kaynaklarda çok az yer almalarına ve günümüze ulaşan görünür kalıntılarının azlığına bağlanabilirse de arkeolojik ve epigrafik araştırmaların yetersiz olduğu da açıktır. Kaçak kazılar, bilinçsiz tarım faaliyetleri, konut, baraj ve yol projelerinin oluşturduğu tahribatlar da her geçen gün kalıntı alanlarından elde edilebilecek verileri azaltmaktadır.

Yukarıda kısaca özetlediğimiz sorunlardan yola çıkan bu çalışma, bölgedeki Roma İmparatorluk dönemi kentlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bunun için birincil kaynaklarımız, Antikçağ ve Bizans yazarlarının eserleri ile yazıtlar ve sikkelerden oluşmaktadır. Diğer kaynaklarımız ise konu hakkında bugüne kadar yapılmış yayınlar ve bölgedeki kalıntı alanlarından elde edilen arkeolojik verilerdir.

2. ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİNE KADAR BÖLGE YERLEŞİMLERİ

Balıkesir çevresindeki yerleşme faaliyetlerinin geçmişi, insanlık tarihinin bilinen en erken evresi olan Paleolitik (Eski Taş) döneme kadar geri gitmektedir. İvrindi'nin Yağlılar Mahallesi'ndeki Aslantepe, Çeşmialan Ovası'ndaki Demirtaş Mevkii; merkez çevresinde de Balıklı Mahallesi'nin kuzeyindeki Kocahıdır Mevkii ve Büyük Bostancı Mahallesi yakınlarındaki Nergisköy Höyüktepe bölgede Paleolitik kalıntılara rastlanan belli başlı alanlardır (Hüryılmaz, 2003: 11, 12). Üçpınar Hisartepe, Pamukçu, Emre Mevkii, Ovaköy I, Ovaköy III (Yalık) ve Paşaköy'den oluşan Kalkolitik yerleşme alanları da bugünkü modern Balıkesir çevresinde yer almaktadır. Ancak Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik dönemlere ait veriler genellikle yüzey araştırmalarına dayandığı için elimizdeki bilgiler Anadolu'nun diğer bazı bölgelerine oranla azdır².

Buna karşın İlk Tunç Çağı'nda bölgede gelişkin bir kültürün ortaya çıktığı görülmektedir. İlk kez Kırkağaç'ın Bostancı Mahallesi'nde tespit edilen ve mahallenin eski adından (Yortan Köyü) dolayı Yortan Kültürü olarak adlandırılan söz konusu kültür, daha çok ölü gömme gelenekleri ve seramik kaplardan tanınmaktadır. Bu kültürde ölüler, etrafı taşlarla desteklenen küpler içine "hocker" tarzda konulmuş ve küpler yassı bir taşla kapatılarak, ağızları doğuya bakacak şekilde sırayla dizilmiştir (Collingnon, 1901). Kültürün Yortan dışında bilinen en önemli merkezleri olan Babaköy (Bigadiç) ve Ovabayındır nekropollerini Balıkesir sınırları içindedir. Ayrıca kısmen kazılan bu üç merkez dışında Balıkesir çevresinde İncirlik Mevkii, Atköy Üyücek, Değirmeneteği Mevkii, Emre Mevkii, Köseler Üyücek, Naipli, Ovaköy III, Pamukçu, Paşaköy, Saraçköy, Ücektepe, Üçpınar Hisartepe'de İvrindi ilçesinde ise Boztepe Mezarlığı, Bayramhoca Sayası, Gaventepe ve Gökçeyazı Üyücek'de İlk Tunç Çağı buluntularına rastlanmıştır (French, 1969: 42-46; Hüryılmaz, 2003: 13, 14). Bu durum, ilk Tunç Çağı'nda uygun koşullar nedeniyle Balıkesir çevresindeki yerleşimlerin sayısının ve nüfusunun arttığını göstermektedir.

Bölgenin İlk Tunç Çağı konusundaki en önemli sorun ise yerleşimlerin durumudur. Yortan kültürünün yukarıda değinilen üç önemli merkezinden sadece Ovabayındır'da yerleşim yeri tespit edilebilmiştir (Akurgal, 1958: 159). Diğer ikisi (Yortan, Babaköy) nekropol alanlarıdır. Bu nekropollerin yerleşimlerinin nerede olduğu henüz belirsizdir. Nekropollerin, M.Ö. 3. binyılda kuzeyden güneye doğru hareket eden göçebe bir topluluğa ait olabileceği yönünde bir görüş (Akdeniz, 2009: 54) varsa da daha kabul edilebilir açıklama, yerleşimlerin alüvyon dolgu altında kalmış olmasıdır. Alüvyon dolguyu oluşturan su baskınları, aynı zamanda Orta Tunç Çağı'nda bölgedeki merkezlerin azalmasının nedeni olarak da görülebilir. Zira Balıkesir çevresinde Orta ve Geç Tunç Çağı buluntuları

²Bölgenin tarihöncesi yerleşimleri konusunda halen devam eden çalışmalar arasında, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Doç. Dr. Derya Yalçıklı tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları öne çıkmaktadır. Bu çalışmalarda toplanan veriler Araştırma Sonuçları Dergisi'nde yayınlanmıştır (Yalçıklı, 2017: 347-363).

sadece Ücektepe, Üçpınar Hisartepe, Ovaköy III, Köşeler, Pamukçu, Paşaköy, Üyücek, Boyalık Tepe I ve Gökçeyazı Üyücek'te saptanmıştır (Hüryılmaz, 2003: 15).

İlk Tunç Çağı'ndan sonra Balıkesir çevresindeki yerleşimlerde görülen sönüklük, Demir devrinin başlarına kadar devam etmektedir. M.Ö. 1200 yıllarında gerçekleşen göç hareketleri sonrası ise bölge yeni bir halkla tanışmıştır. "Mysialılar" olarak bilinen bu yeni halkın yerleşim biçimleri konusunda henüz elimizde arkeolojik veri yoktur. Ancak antik kaynakların aktarımları, "göçebe yaşam biçimine sahip oldukları" yönündedir (Strabon, XII. IV,4). Akarsu vadileri ve ovalardaki tarım temelli İlk Tunç Çağı yerleşmelerinden farklı olarak Mysialılar, anayurtlarındaki coğrafi koşullara benzer özelliklere sahip iç kesimlerdeki yükseltilerde boylar halinde yaşamışlardır. Kıyılarıdaki boşluk ise önce Yunan ana karasından Anadolu'nun batı kıyılarına yapılan göçlerle, sonrasında ise Kolonizasyon faaliyetleri çerçevesinde kurulan kentlerle doldurulmuştur. Mevcut yerleşimlerin güçsüzlüğü, Mysialılara karşı koyamamalarına neden olduğu gibi Mysialıların kendi aralarındaki mücadelesi de yaşadıkları coğrafyanın, önce Lydialılar'ın ardından da Perslerin kontrolü altına girmesine yol açmıştır.

Arkeolojik araştırmaların yetersizliği nedeniyle Balıkesir kent merkezi çevresinde Lydialılar ya da Perslerce kurulmuş yeni bir yerleşimden söz etmek güçtür. Ancak Daskyleion ve Adramytteion'un Lydialılar döneminde öne çıktığına dair elimizde arkeolojik ve yazınsal belgeler vardır (Strabon, XIII. I, 65; Magie, 2003: 61). Üçpınar Tümülüs'ü de³ Lydia ve Pers hâkimiyeti boyunca Balıkesir merkezi çevresinin yerleşim açısından tamamen boş olmadığını göstermektedir. Pers hâkimiyeti döneminde Daskyleion'un gelişiminde açıkça görülen siyasi etki, Hellenistik krallıklar döneminde batı Anadolu'da daha geniş bir alana yayılmış şekilde tekrar karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Hellenistik krallar, kendi itibarlarını arttırmak amacıyla eski yerleşimleri geliştirmişler ve Aleksandria Troas ile Prusa örneklerinde olduğu gibi gerekli gördükleri alanlarda yeni kentler kurmuşlardır.

Hellenistik doğuya Yunan kent devletlerinin koruyuculuğunu üstlenerek giren Roma'nın, Anadolu'daki mevcut kentlerle ilişkisi ve yerleşim politikası da Hellenistik krallıklar ile benzerdir. Roma, kentleri yanına çekmek için "ödüllendirme-cezalandırma" politikasını uyguladığı gibi yerleşimlerin geliştirilmesini ve yeni kentler kurulmasını da kendi yararına gördüğü için desteklemiştir. Ancak Balya'ya lokalize edilen Perikharaxis'i saymazsak, tarihsel kayıtlarda Balıkesir merkezi çevresinde Hellenistik Dönem'e tarihlenen herhangi bir kent yoktur. Buna karşın aşağıda değinilecek Roma İmparatorluk Dönemi kentlerinin kökenini en azından Hellenistik döneme kadar geri götürmek mümkündür. Özellikle yol ağları üzerinde, ova kenarlarında ya da yer altı ve yer üstü kaynakları

³ Merkez ilçe Karesi'ye bağlı Üçpınar Mahallesi'nde, 1988 yılında Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazısında M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına tarihlenen bir Tümülüs ortaya çıkarılmıştır. Tümülüs'ün buluntuları bugün Bursa Arkeoloji Müzesi'nde aslına uygun olarak sergilenmektedir.

açısından zengin bölgelerde bulunan yerleşimler Hellenistik Dönem’de gelişerek kasaba hâlini almış olmalıdır.

3. ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ KENTLERİ

3.1. Hadrianoutherai

Balıkesir merkezi çevresindeki Roma İmparatorluk dönemi kentlerinden ilki, modern Balıkesir’in öncülü olarak adlandırılabilir olan Hadrianoutherai’dır. M.S. 2. yüzyılda imparator Hadrianus tarafından kurulan kent, antik kaynaklara özellikle kuruluş hikâyesi nedeniyle yansımıştır. Cassius Dio (Rhomaika, LXIX. 10-2) ve Historia Augusta’dan (De Vita Hadriani, XX. 12-13) öğrendiğimize göre, Roma imparatoru Hadrianus bölgede başarılı bir av gerçekleştirmiş ve bu avın anısına Hadrianoutherai kentini kurmuştur. Bu hikâye Ephesos’un kuruluş mitosuna oldukça benzer olmakla birlikte, hem Hadrianus’un av merakı ve bu merakını gezileri sırasında icraata dönüştürmesi hem de kentin lokalize edildiği Balıkesir çevresinin av için uygunluğu, hikâyenin tümüyle kurmaca olarak görülmesini engellemektedir. Kuruluş hikâyesi, kentin Hadrianus’un bilinen iki gezisinden birinde kurulmuş olmasını zorunlu kılmaktadır. Araştırmacılar imparatorun ilk gezisinde 123, 124; ikinci gezisinde ise 131, 132 yıllarında Bithynia ve Mysia’da bulunduğunu ortaya koymuşlardır (Türk 2019: 23)⁴. Hadrianoutherai’in kuruluş tarihi bunlardan daha çok ilkinde atfedilmiştir.

Kentin kuruluşundan sonraki tarihçesi hakkında en önemli kaynak ise sikkelerdir. Ele geçen örnekler, Hadrianoutherai’in Hadrianus döneminden (117-138) I. Philippus dönemi (244-249) sonuna kadar 100 yılı aşkın bir süre sikke darp ettiğini göstermektedir. Basılan sikkeler genel olarak Roma İmparatorluk Dönemi Asia Eyaleti kentlerinin sikkeleri ile benzerdir. Sikkeler üzerinde kentin kuruluş hikâyesi, çeşitli tanrı, tanrıça tasvirleri ve kentte görevli magistratların isimleri (Longinus, Menophantos, Diogenes, Attalos Moshianos ve Sokrates) yer almaktadır. Literatürdeki örneklere kültler açısından bakıldığında da kentte Asklepios tapımının yaygın olduğu belirgindir. Mysia kökenli Aelius Aristides’in Asklepios’a bağlılığı (Kaçar, 2008) bu bilgiyi desteklemektedir.

Aristides, aynı zamanda kentin lokalizasyonu için önemli bir kaynaktır. Zira hatip, Hieroi Logoi (I, 51) adlı eserinde Pergamon’dan Kyzikos’a gidişine ve geri dönüşüne dair verdiği bilgiler sırasında, Hadrianoutherai’in konumu için bazı ipuçları vermektedir. Aristides’in kökeni dolayısıyla bölgeyi tanıması verdiği bilgilerin önemini arttırmaktadır. Fakat Hadrianoutherai’in adı, tıpkı Cassius Dio ve Historia Augusta’da olduğu gibi burada da başka konular içinde geçmiştir. Bu nedenle verilen bilgiler çok açık değildir. Aynı durum lokalizasyon için önemli bir diğer kaynak olan Tabula Peutingeriana için

⁴ İmparator Hadrianus’un Anadolu gezileri, hem yabancı hem de Türkçe literatürde mümkün olduğunca ayrıntılı şekilde irdelenmiştir (bkz. Halfmann, 1986; Kaya ve Taşdöner Özcan, 2016; Akşar, 2019).

de geçerlidir. Geç Roma Dönemi'ne ait bir yol haritasının Ortaçağ'da yapılan kopyası olan eserde Hadrianoutherai, Pergamon ve Kyzikos arasındaki yol üzerinde gösterilmiştir (Tabula Peutingeriana, IX). Fakat hem verilen mesafelerdeki yanlışlar hem de bölgede kuzey güney yönlü iki yol ağı bulunması kentin konumunu belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Buna rağmen Munro, Wiegand, Hasluck, Ramsay, Robert vb. araştırmacılar bu iki kaynağı ve bölgedeki arkeolojik verileri dikkate alarak kentin konumu için iki önemli öneri getirmişlerdir (Munro, 1901: 232 vd.; Wiegand, 1904: 278; Hasluck, 1910: 90-91; Ramsay, 1960: 169; Robert, 1962: 389). Bunlardan biri Balıkesir'de Atatürk Parkı'nın bulunduğu alan, diğeri ise Kepsut'un Beyköy Mahallesi yanındaki tepedir. Kesin konum bildirmeyen görüşler de genelde Balıkesir'e işaret etmektedir. Bunlardan Atatürk Parkı önerisinin dayanaklarının daha güçlü olduğunu söylemek mümkündür.

Lokalizasyonu kesinleştirilemediği için Balıkesir çevresinde ele geçen epigrafik veriler, Hadrianoutherai başlığı altında toplanamamakta, daha çok orta Makestos veya Mysia üst başlığında değerlendirilmektedir. Bu konudaki diğer eksiklik ise henüz bölgede ele geçen herhangi bir yazıt üzerinde Hadrianoutherai adının tespit edilememiş olmasıdır. Yalnız Louis Robert tarafından Balıkesir'de kopyalanan iki yazıt parçası, Hadrianoutherai ile bağdaştırılabilecek özelliktedir. Nitekim bunlardan biri oldukça eksik olmasına rağmen, araştırmacının gezilerini değerlendiren Jones tarafından Hadrianus'la ilişkilendirilerek tamamlanmıştır. İkinci yazıt ise Septimius Severus ile Caracalla'nın mektubunun bir parçasıdır. Hadrianoutherai sikkeleri içerisinde bu iki imparator dönemine ait örneklerin önemli bir yer tutması, bu yazıtı da Hadrianoutherai ile bağdaştırmamıza olanak vermektedir (Jones, 2014:1-2).

Hadrianoutherai'nin sikke darbı, I. Philippus döneminde sona ermekle birlikte, bu durumu kentin tarihçesinin sonu olarak görmek mümkün değildir. Nitekim Hadrianoutherai'nin adı 787 yılındaki II. Nikaia Konsili kayıtlarında geçmektedir (Mansi, 1767: 389). 11. yüzyıla ait bir Bizans mührü üzerinde Hadrianoutherai piskoposundan söz edilmesi (Zacos, 1985: 955) ise, kentin varlığını 11. yüzyıla kadar sürdürdüğünü düşündürmektedir. Daha sonraları bölgede Akhyraous adlı bir Bizans kalesinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu nedenle Hadrianoutherai'nin giderek önemini yitirerek, Akhyraous'a bağlandığını düşünmek mümkündür.

3.2. Hadrianeia

Balıkesir'in Dursunbey ilçesine lokalize edilen Hadrianeia, Hadrianus tarafından kurulan kentlerden bir diğeridir. Antikçağ kaynaklarında adının geçmemesi, başlangıçta Bizans kaynaklarının kenti Hadrianoi ile karıştırmış olabileceği düşüncesine yol açmıştır (Ramsay, 1960: 174-175). Ancak hem Bizans kaynaklarının ayrıntılı tetkiki hem de epigrafik ve nümismatik veriler, kentin Bursa'nın Orhaneli ilçesindeki Hadrianoi'dan ayrı olduğunu kanıtlamaktadır.

Zira Hadrianeia'nın adı, Bizans dönemi kilise örgütlenmesine dair kayıtlarda (Not. Episc., VIII. 172; IX. 179) Hellespontus eyaleti içinde Hadrianoutherai ile birlikte geçmektedir (bkz. Parthey, 1967). Aynı kaynakta Hadrianoi da Bithynia kentleri arasında sayılmaktadır (Not. Epis., VIII. 208; IX. 117). Ayrıca Hadrianeia'yı temsilen Khalkedon Konsili'ne David, III. Constantinopolis Konsili'ne Kyrikos, II. Nikaia Konsili'ne Sisinius, Trullo Konsili'ne ise Staurakios katılmıştır (bkz. PBE, Hadrianeia). 8. veya 9. yüzyıllarda yaşamış olan Theophylaktos adlı kentin bir başka piskoposunun adı da günümüze ulaşmıştır. Yine Hadrianoutherai'nin lokalize edildiği Balıkesir merkezinin aksine, Dursunbey çevresinde ele geçen üç yazıt üzerinde Hadrianeia kentinin adı vardır⁵. Bunlardan ikisi Munro (Munro, 1897: 67; Munro, 1901: 230) üçüncüsü ise Wiegand (Wiegand, 1904: 327, 328) tarafından keşfedilmiştir.

Kent hakkındaki bir diğer kaynağımız sikkelerdir. Elimizdeki örnekler (Fritze, 1913: 147-172; SNG France 5, 1028-1056)⁶ kentin kuruluşundan I. Philippus (244-249) döneminin sonuna kadar sikke bastığını göstermektedir. Dolayısıyla tasvir farkları olmakla birlikte, sikke darbu süreci Hadrianoutherai ile benzerdir. Fakat kentin literatürdeki sikke tipleri Hadrianoutherai'dan daha fazladır. Örneğin Antonius Pius (138-161), Marcus Aurelius (161-180), Commodus (180-192), Elagabalus (218-222), Severus Aleksander (222-235), I. Maximinus (235-238) ve III. Gordianus (238-244) dönemlerine ait Hadrianoutherai sikkesi elimizde olmamasına rağmen, Hadrianeia sikkeleri vardır. Sikkeler üzerindeki lejand ΑΔΡΙΑΝΩΝ şeklindedir. Bithynia bölgesinde yer alan Hadrianoi kentinin sikkeleri üzerindeki lejand da benzerdir. Ancak Hadrianoi sikkeleri üzerindeki ethnikon ya ΑΔΡΙΑΝΩΝ şeklindedir, ya da sikkelere kentin Olympos Dağı'na (Uludağ) yakın olduğunu belirten ΠΡ ΟΛΥΜ lejandı eklenmiştir (SNG France 5, 1057-1083; Fritze, 1913: 173-193).

Diğer yandan bu kaynaklara rağmen Hadrianeia kentinin kalıntıları henüz saptanamamıştır. Kuruluş tarihi konusunda ise Elmar Schwertheim'in 131/132 yılı önerisi kabul edilmiş durumdadır. Schwertheim, Dursunbey çevresinde ele geçen 128/9 tarihli bir yazıtta (Schwertheim, 1985: 41, dp. 24) Hadrianus için ktistes (kurucu) sıfatının kullanılmamış olmasına karşılık, 134/5 tarihli yazıtlarda ktistes ve soter (kurtarıcı) olarak anılmasına ve yine başka bir yazıttan (Schwertheim 1987 b: 129) saptadığı Hadrianus Erası'nın başlangıç tarihine (128 sonrası) dayanarak, kuruluşu Hadrianus'un ikinci gezisine (131/2) atfetmiştir (Schwertheim, 1985: 39-42; Gülbay, 2016: 404, 405; Türk, 2019: 24).

Bir başka tartışma konusu da Hadrianeia kentinin Blandos kenti ile ilişkisidir. Zira araştırmacıların bazıları, Dursunbey'in Osmanlı dönemindeki adı olan Balat'ın, Hierokles listesinde (662/15) Hellespontus Eyaleti kentlerinin ilk grubu içinde geçen Blandos'tan (bkz. Parthey, 1967) dönüştüğünü ileri sürmektedir (Mercangöz, 2003: 46). Hadrianeia ve Blandos'un aynı listede yer

⁵ “ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος Ἀδριανέων” (Schwertheim 1987 b: 140, 142, 143).

⁶ Hem Hadrianeia hem de Hadrianoi sikkelerini konu alan literatür, çalışmamızın derlendiği tezde daha ayrıntılı aktarılmıştır.

almaması da iddiayı güçlendirmektedir. Bu durumda Hadrianea, yine tıpkı Hadrianoutherai gibi Ortaçağ'da ya adını değiştirmiş ya da zayıflayarak önemini kaybetmiş, yerine ise Blandos önem kazanmış olmalıdır. Fakat Notitia Episcopatum'da Hellespontus Eyaleti kentleri arasında Blandos'un adı sayılmamıştır. Buna karşılık aynı kaynakta Lydia kentleri içinde Blandos⁷ kenti vardır. Haliyle bu durum, Lydia'daki Blandos'un Hierokles listesinde yanlışlıkla Hellespontus kentleri arasında yazıldığı yorumuna neden olmaktadır. Ramsay da konuyu tartışarak, bugün Dursunbey'in bulunduğu alanda Blandos değil, Neocaesarea ya da Ariste'nin bulunması gerektiğini bildirmiştir (Ramsay, 1960: 143, 196, 197). Fakat Ramsay'ın bu konudaki verileri oldukça eski olduğu gibi Neocaesarea ve Ariste önerisinin belirgin bir dayanağı da yoktur.

3.3. Germe

Hierokles listesi ve Notitia Episcopatum'da Hadrianoutherai ile birlikte Hellespontus eyaleti içinde sayılan kentlerden bir diğeri Germe'dir. Stephanos Byzantios, Herodianus'un Asia Eyaleti içinde saydığı Germe'nin aslında Kyzikos yakınlarındaki bir Hellespontus kenti olduğunu ve sakinlerine "Germenos/Germene" denildiğini bildirmektedir (Stephanos Byzantios, 63)⁸. Ptolemaios da kentin yeri için bölgenin kuzey kesimlerini kapsayan Küçük Mysia'yı (Mysias Mikras) işaret etmiştir (Ptolemaios, V. 2, 14)⁹. İzmir Arkeoloji Müzesi'nde korunan ve buluntu yeri kesin bilinmese de Mysia kökenli olduğu anlaşılan Apollon Germenos'a adanmış bir stel¹⁰ üzerindeki kabartmaların stilistik özelliklerinin bu bölgede ele geçen örneklerle benzerlik taşıması, bu iki antik kaynağı desteklemektedir (Tanrıver, 1996: 194; Ehling, 2001: 15, 16).

Bu yüzden bazı araştırmacılar, kentin Gönen- Mustafakemalpaşa hattında aranması gerektiğini ileri sürmüştür. Örneğin Ramsay, Germe yahut Hiera Germe'nin Kirmasti Kasabası yakınında bulunduğunu bildirmektedir (Ramsay, 1960: 167, dp. 2). Ancak Munro ve Anthony bu önerinin sadece Germe ve Kirmasti adlarındaki benzerliğe dayandığını ileri sürmüştür (Munro ve Anthony 1897: 155). Zaten Miletopolis'in buraya lokalizasyonu Germe'nin Mustafakemalpaşa'da olamayacağını düşündürmektedir. Kay Ehling de adın (Germe) sıcak su kaynağıyla ilişkili olduğunu ve Germe ile Gönen arasında etimolojik bir benzerlik bulunduğunu ileri sürerek kenti Gönen'e lokalize etmiştir

⁷ "Ankyra Kalesi Tektosag'lara aittir ve burası Blandos dolaylarındaki Lydia'ya doğru uzanan Phrygia kentiyile aynı adı taşır" (Strabon, XII. V, 2).

⁸ "Γέρμη· πόλις Ἑλλησποντία πλησίον Κυζίκου, ἣν Ἡρωδιανὸς Ἀσίας φησίν· ὁ πολίτης Γερμηνὸς καὶ Γηρμηνή".

⁹ "Πόλεις δὲ εἰσι μεσόγειοι Μυσίας μὲν μικρᾶς τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ· Σκήψις· Ἰερὰ Γέρμη".

¹⁰ Stel üzerinde; tanrılara adak sunma sahnesinin işlendiği dikdörtgen şekilli bir niş, nişin altında ise stelin Apollon Germenos'a adandığını belirten Eski Yunanca yazıt vardır: "Μητρόβιος Τείμωνος Ἀπόλλωνι Γερμηνῶι εὐχήν" (Tanrıver, 1996: 193,194).

(Ehling, 2001: 13 vd.). Bir başka araştırmacı M. Ricl ise Kirmasti Kasabası ile Gönen arasına denk gelen Manyas Gölü'nün güneydoğu köşesini önermektedir (Ricl, 1991: 46, 51).

Diğer yandan Tabula Peutingeriana'da Pergamon ve Thyateira arasında "Gerame" adlı bir kentin gösterilmesi¹¹, kentin adının Naturalis Historia'da çoğunluğu Kaikos vadisine yakın olan kentlerle birlikte geçmesi (Plinius, Nat. Hist. V, 127) ve Alaşehir'de bulunan, üzerinde Pergamon Conventus'una bağlı Germe'den söz edilen 1./2. yüzyıl tarihli yazıt (TAM 5. 3, 1454); kentin Kaikos Vadisi'nde yer aldığını düşündürmektedir. Bu düşünceyi destekleyen bir başka kaynak da Bizanslı tarihçi Georges Pachymeres'dir. Zira Pachymeres, Katalan komutanı Roger de Flor'un 1304 yılında geçtiği güzergâhı; "Kyzikos, Akhyaous, Germe, Khliara ve Philedelphia" şeklinde bildirmektedir (Jones, 2014: 37). Bu durumda Germe, Balıkesir yakınlarındaki Akhyaous'tan daha güneyde bulunmalıdır. Bazı araştırmacılar, bu verilere dayanarak kenti Kaikos Vadisi'nde, özellikle de bugünkü Soma'nın bulunduğu alanda aramaktadır (Diest, 1889: 16, 17; Philippon, 1910: 68, 70; Schuchhardt, 1912: 135 vd.; Radt, 1999: 21; Tozan, 2017: 539, 540). Louis Robert ise bu gruptan farklı olarak, kenti Savaştepe'ye yerleştirmiştir (Robert, 1962: 180-201, 406 vd.).

Kaynakların ortaya koyduğu bu iki farklı görüş, biri Hellespontus'ta diğeri ise Kaikos vadisine yakın bir konumda aynı adı taşıyan iki Germe olduğu önerisini ortaya çıkarmıştır (Calder ve Bean, 1958: 27/28- 39/40; Jones, 2014: 36-43). Literatürde iki Germe arasındaki ayrım da genellikle "Hiera" ile yapılmaktadır. Hellespontus'ta yer alan Germe (Hiera Germe ?)¹² için önerilen alanlardan biri, ilk kez Heinrich Kipert tarafından dillendirilen Balya'nın Ilıca Beldesi'dir (Fabricius, 1894: 919; Wiegand, 1904: 279; Jones, 2014: 41). Fakat bu öneriye de Wiegand karşı çıkarak Ilıca'nın Hiera Germe değil, Hierokles listesinde Asia eyaleti kentleri arasında sayılan Dios Hieron¹³ olduğunu ileri sürmektedir (Wiegand, 1904: 281). İkinci Germe için önerilen alanlardan bir başkası ise İvrindi'nin Gömeniç Mahallesi'dir (Stauber, 1996: 97). Bernd Löhberg de Germelerden birini Soma yakınlarına, ikincisini de Savaştepe'ye lokalize etmiştir (Löhberg, 2006: 56, 2).

Yerleri henüz kesinleştirilememiş olan bu iki Germe önerisi, yeni bir problem ortaya çıkarmaktadır. Bu problem, 1. yüzyıldan itibaren ΓΕΡΜΗΝΩΝ lejandıyla basılmış sikkelerin (Ehling, 2001; SNG France 5, 939-1027) iki Germe'den hangisine ait olduğudur. Elimizdeki sikke tipleri, kentin tarihinin Hadrianoutherai'dan daha erken başladığını ve ekonomik anlamda da daha gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Germe ve Hadrianoutherai arasındaki ilişkiye işaret eden bazı sikke tipleri¹⁴ ise bizi

¹¹ Pergamon'a XXV, Thyateira'ya ise XXXIII mil uzaklıkta (Tabula Peutingeriana, IX).

¹² Hiera Germe'nin adı Ovabayındır'da bulunan bir yazıt üzerinde de geçmektedir (Jones, 2014: 3).

¹³ Dios Hieron için önerilen alanlar arasında Balıkesir'in kuzeyinde yer alan Hisaralan Mahallesi de vardır (Lafli, 2016: 420).

¹⁴ Benzerliklerden biri; önyüzde Herakles başı, arka yüzde aslan yer alan sikke tipinin her iki kent tarafından da basılmış olmasıdır.

Hierokles listesinde Hadrianoutherai ile birlikte anılan Germe ile literatürdeki sikkeleri basan Germe'nin aynı olabileceği sonucuna götürmektedir. Yalnız bölge ile ilgili pek çok sorunda olduğu gibi bu Germe'nin nerede olduğu sorusunun kesin cevabı için de yeni bulgulara ihtiyaç vardır.

3.4. Pionia

Konumu tartışmalı kentlerden bir başkası olan Pionia, Strabon tarafından Skepsis (Kurşunlu Tepe), Andeira ve Gargara ile birlikte anılır (Strabon, XIII. I, 56). Pausanias ise Kaikos vadisindeki küçük bir kentçik diye bahsettiği Pionia'nın kurucusunun Herakles'in soyundan gelen Pionis olduğunu bildirmektedir (Pausanias, IX. 18, 4). Ramsay, kenti Strabon'a dayanarak Skepsis'in güneyine veya güneybatısına; yazarın kaynaklarından birini oluşturan Clarke ise Ayvacık Ovası'na yerleştirmiştir (Ramsay, 1960: 167; 167, dp. 4). Fakat kentin Hierokles listesinde (Synekdemosis, 663) hemen Hadrianoutherai'dan sonra anılması Hadrianoutherai'a yakın olduğu düşüncesine yol açmaktadır.

Pionia, Hadrianus ve Caracalla dönemleri arasında sikke basmıştır (Jones, 2014: 45; SNG France 5, 2331-2342). Sikkeler üzerindeki dikkat çeken tasvirlerden biri, bir tapınak önünde işlenen Artemis heykeli (SNG Aulock 5, 1566)¹⁵, bir diğeri de ırmak tanrısıdır (SNG Aulock 5, 1562-1564). Tasvirlerden ilki, kentin Artemis'e adanmış bir tapınağının olduğuna; ikincisi ise nehir kenarında yer aldığına işaret etmektedir. Kent, bazı araştırmacılar tarafından Balıkesir'in batısında yer alan İvrindi'nin Gömeniç Mahallesi'ne lokalize edilmiştir (Robert, 1962: 160, 364, 365; SNG France 5, XI; Löhberg, 2006: 56. 2¹⁶). Strabon'un (XIII.1, 56) Andeira çevresinde yandığı zaman demirleşen, fırında ısıtıldığında ise yalancı gümüş elde edilen bir madenin (çinko) bulunduğunu bildirmesi, Andeira'nın çinko yataklarına sahip Balya yakınlarında olabileceğini düşündürür. Bu lokalizasyon da, Pionia'nın Gömeniç'e yerleştirilmesini destekler niteliktedir. 14. yüzyıla ait bir belgede Palaia (Balya) ve Pionia kiliselerinin birlikte anılması da önerinin bir başka dayanağı olarak görülebilir (Jones, 2014: 44).

Pionia'nın yeri olarak işaret edilen Gömeniç Mahallesi; Kocaçay'ın kenarında, bu çayı takip eden kuzey güney yönlü güzergâh ile Balıkesir merkezinden Edremit körfezine giden yolun kesiştiği noktadadır (Löhberg, 2006: 56. 2). Dolayısıyla yerleşimin bu kavşağı¹⁷ kontrol ettiği çok açıktır. Burada antik kalıntı barındıran görünür iki alan vardır. Bunlardan birisi Bizans kalesi, diğeri ise bu kaleden dar bir vadi ile ayrılan Roma dönemine ait yerleşim alanıdır. Bugün yöre halkı tarafından "Asar" olarak anılan Roma dönemi yerleşim alanında ele geçen seramikler, yerleşimin Hellenistik döneme kadar geri

¹⁵ Literatürdeki bir başka tip üzerinde ise Athena heykeli tasvir edilmiştir (CNG, Electronic Auction 162, Lot. 180).

¹⁶ Löhberg, yerleşimi Kocaçay'ın batısında göstermiştir. Ancak Pionia ile özdeşleştirilen kalıntı alanı Kocaçay'ın doğusundadır.

¹⁷ Bugün "Güngörmez" olarak adlandırılan kavşağın önemi halen devam etmektedir.

gittiğini göstermektedir (Stauber, 1996: 96)¹⁸. Ayrıca uzmanlar Louis Robert tarafından bu bölgede kopyalanan bir yazıtı da Geç Hellenistik döneme tarihlenmiştir (Jones, 2014: 8).

Tepe üzerindeki yerleşim, sur ile çevrilidir. Sur duvarları bazı yerlerde tahrip olduğu için kalıntılar temel seviyesinde olmakla birlikte, sur çoğu yerde belirgindir. Alanda sur dışında görünür herhangi bir yapı yoktur. Ancak köy içinde antik yerleşim alanından getirilmiş olduğu anlaşılan bazı mimari parçalar vardır. Bizans döneminde yakındaki savunması daha kolay bir tepe üzerine yeni bir kale yapılarak, yerleşimin merkezi buraya kaydırılmıştır. İçinde ana kayaya oyulmuş bir sarnıç bulunan kale, çok daha sarp bir tepe üzerinde yer almaktadır. Kale küçük olmasına rağmen, Wiegand'ın (Wiegand, 1904: 336) da belirttiği gibi hem yer seçimi hem de yapı bakımından oldukça iyi planlanmıştır. Kuzeydoğudaki eğimli bir patika dışında kaleye ulaşmak mümkün değildir. Savunma gücünü arttırmak için Kocaçay'ın yatağının değiştirilerek kalenin etrafından akmasının sağlanması da topografik açıdan mümkündür. Buna karşın kale içi yerleşime uygun değildir. Yerleşim, kaba hamurlu seramik parçaları görülen kalenin doğu tarafında olmalıdır. Ayrıca günümüzde Asar olarak anılan alandaki yaşamın Bizans döneminde de devam ettiği düşünülebilir.

3.5. Ergasteria

Gömeniç'in kuzeybatısında Ergasteria adlı bir başka Roma İmparatorluk Dönemi kenti vardır. Hierokles listesinde (Synekdemosis, 663) Hadrianoutherai ile birlikte anılan kent, Antikçağ yazarlarından sadece Pergamon'lu hekim Galenos'ta (De Simplicium Medicamentorum Temperamentis, IX. 3, 22) geçmektedir (bkz. Kühn, 1826). Galenos, maden ocağı yakınında yer alan yerleşimin Pergamon ve Kyzikos arasında, Pergamon'dan 440 stadion uzaklıkta olduğunu bildirmektedir¹⁹. Bu yüzden kent, Kocaçay Vadisi'ni takip eden yol üzerinde bugünkü Balya civarında aranmaktadır (Barrington, 2000: 56)²⁰.

Aynı bölgede yer alan, adını epigrafik belgelerden (Homolle, 1894: 541²¹; Wiegand, 1904: 269; Schwertheim 1980: 49) öğrendiğimiz bir başka yerleşim ise Perikharaksis'dir (Magie, 1950: 803, dp. 28; Calder ve Bean, 1958: 27/28-39/40). Genel kanı, Ergasteria'nın, Perikharaksis'in yeni adı ya da ona

¹⁸ Stauber, Gömeniç'i Germe ile özdeşleştirmiştir (Stauber, 1996: 93-97). Buradaki kalıntılara değinen bir başka araştırmacı olan Munro ise, alanın çok uzak olduğundan Poimanenon antik kenti için uygun olmadığını bildirmiş, ancak kalıntılar için herhangi bir ad önermemiştir (Munro, 1901: 234).

¹⁹ “Καλεῖται δ’ Ἐργαστήρια κόμη τις, ἐν ἣ καὶ μέταλλά ἐστὶ, μεταξὺ Περγάμου καὶ Κυζίκου, σταδίου ἀπέχουσα Περγάμου τετρακοσίου τεσσαράκοντα” (Mecicorum Graecorum Opera Quae Extant, Vol. XII, ed. Carolus Gottlob Kühn, Lipsiae, 1826, s. 230). Ayrıca bkz. Leake, 1824: 271; Forbiger, 1844: 134, dp. 17. Forbiger, Tabula Peutingeriana'da (IX) geçen Argesis adlı yerleşimin olasılıkla Ergasteria olduğunu belirtmiştir. Ancak levhadaki Argesis, Argiza (Pazarköy) kentidir.

²⁰ “Ergasteria, Kyzikos yolu üzerinde, Pergamos'tan 440 Stadiyalık bir mesafede idi. Şu halde Tarsios Deresi'nin yukarılarına yakın olması icabeder” (Ramsay, 1960: 167).

²¹ Yayının paylaşıldığı internet sitesinde (<https://www.persee.fr/collection/bch>) yazarı P. Jamot olarak kaydedilmiştir. Ancak makalenin sonunda T.H. kısaltması yer almaktadır.

yakın başka bir kent olduğu yönündedir. Aynı durum, Ergasteria ve Palaia ikilisi için de geçerlidir. Zira literatürde Balya ile özdeşleştirilen (Jones, 2014: 44, 46-47) Palaia²², bölgede Bizans döneminde öne çıkan bir yerleşimdir. Modern Balya'nın adını bu yerleşimden almış olması da yüksek bir ihtimaldir. Hatta Jones, Pergamon- Bergama ve Prusa-Bursa örneklerine dayanarak bunun kesin olduğunu bildirmektedir (Jones, 2014: 46).

Balya'nın Kadıköy Mahallesi'ndeki kale, Kültür ve Turizm Bakanlığınca Ergasteria'nın yeri olarak tescillenmiştir. Balya'nın hemen kuzeyinde Kocaçay'ın kolları arasında bulunan kale, savunma özellikleri açısından dikkat çekmektedir. Kale genel olarak Bizans yapısı olmakla birlikte, bazı bölümlerde Hellenistik ve Roma dönemlerine işaret eden yapı taşların olması; Bizans döneminde daha önceki devirlere ait malzemeler de kullanılarak kalenin yeniden inşa edildiğini düşündürmektedir. Kale, bu özellikleri nedeniyle Perikharaksis, Ergasteria ve Palaia'nın her biri için uygundur. Fakat Kocaçay Vadisi boyunca antik kalıntı içeren pek çok alan olması, bunlardan herhangi birinin ya da hepsinin birden yerinin kesin olarak Kadıköy Kalesi olduğunu söylemeyi zorlaştırmaktadır. Kesin olan Antikçağ'ın iki önemli merkezi Pergamon ve Kyzikos arasında, Kocaçay Vadisi'ni takip eden güzergâh üzerinde bulunan Ergasteria'nın, konumunun avantajı ve bölgedeki maden yatakları sayesinde gelişmiş olmasıdır (Malay, 1983: 55; Magie 2002: 21). Buna rağmen, diğer bölge kentlerinden farklı olarak literatürde Perikharaksis veya Ergasteria sikkesi yoktur²³. Bu durum, maden yatakları sebebiyle Hellenistik Dönemde Pergamon Krallığı'nın (Syll3, 1018), sonrasında da Roma'nın bölgeyi kendi kontrolü altında tuttuğunu göstermektedir.

3.6. Attea (Attaos ?)

Attea²⁴ kenti ile ilgili problem daha karmaşıktır. Nitekim Strabon Atarneus yakınlarında bulunan Attea adlı köyden bahsetmektedir (Strabon, XIII. I, 51; Stauber, 1996: 232-234). Sındırgı'nın Mandıra Mahallesi'nden getirilmiş Balıkesir Kuva-yı Milliye Müzesi'ndeki bir yazıt nedeniyle, burada da Attea isimli ikinci bir yerleşimin var olduğunu ileri sürülmüştür (Tanrıver, 2013: 35).

²² “*Andeira'nın aşağısında, Tanrılar anası (Kybele) Andeirene'ye tahsis edilmiş bir tapınak ve Palaia diye adlandırılan ve Andeira'dan yüz otuz stadion uzaklıkta bulunan bir yer altı geçidi vardır. Söz konusu yer altı geçidi, sürüden ayrılan bir keçinin ağzından içeri düşmesi ve ertesi gün Andeira civarında, oraya kurban kesmek için gelmiş olan sürü sahibi çoban tarafından bulunmasıyla ortaya çıkmıştır*” (Strabon, XIII. I, 67).

²³ Bunun Mysia'daki bir başka örneği Prokonnessos'tur. Eğer Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentin ismi değişmemişse, mermer yatakları nedeniyle Roma tarafından sikke basma hakkından mahrum bırakıldığı düşünülebilir.

²⁴ Attea'ya yakın bir başka ad Attaleia'dır. Bu ada sahip yerleşimlerden biri, Antalya'ya bir diğeri ise Akhisar'ın Selçikli Mahallesi'ne lokalize edilmektedir. Fakat her iki Attaleia, Pergamon kralları tarafından kurulmuş ve adlarını da krallık hanedanı Attaloslar'dan almıştır. Buna karşın Attea adı Phrygia'lı tanrı Attis'le ilişkilendirilmektedir (Tanrıver, 2013: 35). Tanrının Mysia'da tapım gördüğü Nikandros tarafından da aktarılmıştır (Schwertheim, 1978: 832).

Üçüncü Attea ise 2. yüzyılda bastığı sikkelerden tanınır (Fritze, 1913: 114-137; SNG France 5, 132-159). İlk ikisinden farklı olarak bu yerleşim; Hadrianoutherai, Germe ve Hadrianeia kentlerine oldukça yakındır (Robert, 1962: 380-382). Hierokles listesinde Hadrianoutherai ile birlikte anılan kent de bu olmalıdır. Kentin konumuyla ilgili verilerden biri, Louis Robert tarafından Ovabayındır²⁵ Mahallesi yakınlarındaki kalede bulunan yazıttır. Söz konusu yazıt üzerinde Proconsul Cornelius Scipio'nun adı ile birlikte içlerinde Attea'nın da yer aldığı bazı yerleşimlerin adları yazılıdır (Robert, 1962: 400; Jones, 2014, 3). Balıkesir ve Ovabayındır arasındaki Aslıhan Mahallesi yakınlarında H. Taeubner'in bulunduğu bir başka yazıt²⁶ üzerinde ise "Attealılar" adı geçmektedir. Bu durumda 2. yüzyılda sikke basan Attea ile adı Ovabayındır çevresindeki yazıtlarda yer alan yerleşim aynı olmalıdır (Taeuber, 1989: 220). Dolayısıyla Attea'nın Ovabayındır'da olduğu anlaşılmaktadır (Löhberg, 2006: 56. 2)²⁷.

Ovabayındır'ın Balıkesir'e oldukça yakın olması, buradaki Attea ile Hadrianoutherai arasındaki etkileşimin kuvvetli olması anlamına gelmektedir. Nitekim Louis Robert, Balıkesir çevresinde Hadrianoutherai sikkeleri yanında Germe ve Attea sikkelerinin de yoğun olarak ele geçtiğini bildirmektedir (Robert, 1935: 195). Ovabayındır'da İmparator Tiberius'un (14-37) heykeline ait olduğu ileri sürülen bir yazıt da bulunmuştur (Schwertheim, 1987 a: 164; Jones, 2014: 4). Bu durum, yerleşimin tarihinin Hadrianoutherai'dan daha eskiye dayandığını göstermekle birlikte elimizdeki en erken Attea sikkesinin Traianus dönemine ait olması (Fritze, 1913: 362), en azından kent statüsünü elde etmesinin 2. yüzyılın başlarında gerçekleştiğini düşündürmektedir.

3.7. Keraseis

İnceleyeceğimiz son Roma İmparatorluk Dönemi yerleşimi, Keraseis'dir²⁸. Diğerleri gibi bu kentin konumu da tartışmalıdır. 5. yy. şairi Panopolisli Nonnos'un, *Dionysica*'sında *Kerasai* adlı bir kentten söz edilmiştir (Nonnos, *Dionysiaca*, XIII. 470). Ayrıca Lydia kentleri arasında, Hierokles listesinde Κήρασε (Synekdemios, 671), Kilise örgütü listesinde ise Κερασέων (Not. Episc., III. 118) adlı bir kent vardır. Nonnos'un verdiği bilgilerin de Lydia bölgesiyle ilişkili olması nedeniyle bazı araştırmacılar, kenti Lydia'da aramışlardır (Robert, 1962: 275, 278).

²⁵ Ovabayındır, yerleşimlerin sürekliliği düşüncesinin en güzel örneklerinden biridir. Çünkü bölge, yukarıda değinildiği gibi Erken Tunç Çağı merkezlerinden biridir. Yerleşimin, Hellenistik ve Roma dönemlerinde devam ettiği, basılan sikkelerden anlaşıldığına göre ise Roma İmparatorluk Dönemi'nde kent haline geldiği anlaşılmaktadır. Bölgedeki Bizans kalesi de Attea'nın Bizans dönemindeki devamına işaret etmektedir.

²⁶ Taeubner, *Araştırma Sonuçları Dergisi*'ndeki makalesinde yazıtın sadece estampaj resmini vermiştir (Taeuber, 1989: 220). Yazıt için ayrıca bkz. (Tanrıver, 2013: 35, dp. 55).

²⁷ Yerleşim için önerilen alanlardan biri de Hadrianoutherai'nın yeri olarak da gösterilen Kepsut'un Beyköy Mahallesi'ndeki kalıntı alanıdır (Robert, 1962: 412; SNG France 5, XI).

²⁸ Strabon, Aisepos Irmağı civarında Karesos adlı terkedilmiş bir yerleşimden söz etmektedir (Strabon, XIII. I, 45). Ancak bu yerleşim bizim burada incelediğimiz kentten farklıdır.

Konum için bir başka öneri ise Balıkesir'in Savaştepe ilçesidir. Eski adı Giresun olan ilçe, 1934 yılında Savaştepe adını almıştır. Doğu Karadeniz bölgesindeki Giresun'da da Kerasus adlı antik bir kentin bulunması; Kerasus, Keraseis vb. adların Türk hâkimiyeti döneminde Giresun'a dönüşmüş olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla adı geç Antikçağ kaynaklarında ortaya çıkan Keraseis'in Savaştepe'ye lokalize edilmesi mümkündür (Philippon, 1910: 78 vd.; Calder ve Bean, 1958: 27/28-39/40)²⁹.

Kuzey-güney doğrultulu yol ağı üzerinde konumlanan Savaştepe'de Keraseis ile ilişkilendirilen iki kalıntı alanı vardır³⁰. Bunlardan birisi ilçenin yaklaşık 2 km. kuzeyinde yer alan Kilise Mevkii'dir. Burada kilise kalıntısı ile çevrede yerleşime işaret eden seramik ve mimari kalıntılar görülmektedir (Philippon, 1910: 79). Keraseis'in yeri için önerilen asıl alan ise ilçenin kuzey doğusundaki, aynı zamanda ilçeye su sağlayan kaynağın da yer aldığı Halkapınar'dır. Buradaki tepe üzerinde antik yerleşim kalıntıları dikkat çekmektedir (Philippon, 1910: 79; Robert, 1962: 401, 404).

Diğer taraftan bazı araştırmacılar, çevredeki bir evin duvarında bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait (1., 2. yy.) yazıtta geçen 'H Βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ὁ Ἀρ[.]ιτῶν ibaresindeki Ἀρ[.]ιτῶν'un yerleşimin adı olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Hübner ve Rohde, 2002: 99, 100). Louis Robert (Robert, 1962: 406-408) tarafından da Germe'nin yeri olarak gösterilen bu alan, yazıtların (Robert, 1962: 407; Hübner ve Rohde, 2002: 99 vd.; Jones, 2014: 42) ortaya koyduğu gibi Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittir. Dolayısıyla yerleşim, Roma İmparatorluk Dönemi'nde kent statüsüne kavuşan bölgedeki küçük kasabalardan biridir. Ancak Keraseis'in elimizde sikkesi yoktur. Bu durum yerleşimin oldukça geç bir dönemde önem kazandığını düşündürmektedir. Nitekim Savaştepe'de Belediye Parkı'nın duvarında yer alan biri tavus kuşu motifli iki taş eser de Bizans dönemine tarihlenmektedir (Mercangöz, 2003: 45).

4. SONUÇ

Roma ve Bizans yazarlarının verdikleri bilgiler, epigrafik, nümismatik ve arkeolojik veriler; Makestos ve Kocaçay vadilerinin orta kısımlarındaki yerleşimlerin Roma İmparatorluk Dönemi'nde kendi ekonomik imkânları ile Roma'nın desteği sayesinde gelişerek kent statüsüne kavuştuğunu göstermektedir. Bu kentlerin genelde kuzey-güney yönlü yol ağları üzerinde veya ekonomik fayda sağlayan bol hayvanlı ormanlık alanlarda konumlandıkları ve bir kısmının dinlenme ve boş zaman

²⁹ Yalnız bu durumda Soma yakınlarındaki Germe, Hiereokles listesi ve Notitia Episcopatum'da Hellespontus Eyaleti içinde yer alırken; daha kuzeyindeki Keraseis Lydia kentleri içinde sayılmış olmaktadır. Çelişki, ya listelerdeki yanlışlık ya Germe ve/veya Keraseis'in lokalizasyonlarının yanlış olması ya da tıpkı Germe gibi Keraseis adlı iki farklı yerleşim bulunduğu önerisiyle açıklanabilir.

³⁰ Savaştepe'nin Sarıbeyler Mahallesi'nde modern yerleşimin doğusundaki Mağdal Tepe üzerinde bir başka antik yerleşim kalıntısı daha bulunmaktadır. Bugün tepe üzerinde görünür çok fazla kalıntı olmamakla birlikte, buradan elde edilen bazı antik kalıntılar modern yerleşimin bulunduğu alana taşınmıştır. Aynı alandan ele geçen yazıtlar, yerleşimin Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olduğunu göstermektedir (Hübner ve Rohde, 2002: 2, 4).

geçirmek için termal kaynaklara sahip oldukları görülmektedir. Bölgede özellikle 2. yüzyılın başında Hadrianus döneminde gerçekleştirilen kentlileştirme faaliyetleri dikkat çekmektedir. İmparator, kuzeybatı Anadolu’da kabileleri tek bir yerleşimde toplamak suretiyle Hadrianoi (Orhaeli), Hadrianeia (Dursunbey) ve Hadrianoutherai (Balıkesir) adlı üç yeni kent kurmuştur.

Genelde kökenleri Hellenistik döneme kadar geri giden bölge kentlerinin gelişimi Roma döneminde de devam etmiş, kentler Bizans döneminde ise ya aynı yerde ya da yakınlarında kurulan kalelerde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Fakat Roma ve Bizans kaynaklarında bu kentlerin konumlarına dair açık bilgiler yoktur. Bu yüzden çoğu, bölgede karşılaşılan antik kalıntı alanlarıyla kesin olarak eşleştirememektedir. Hatta bazı kentlerin Mysia’da mı yoksa Troas ve Lydia gibi çevre bölgelerde mi yer aldığı tartışmalıdır.

Bazı istisnalar dışında adları sikkeler ve yazıtlar üzerinde de yer alan bu kentler, Bizans dönemi idari ve dinî örgütlenmesini konu alan kayıtlarda toplu olarak görülmektedir. Özellikle Hierokles’in 663 nolu listesi Makestos ve Kocaçay vadilerinin orta kısımlarındaki yerleşimleri içermektedir. Listede Balıkesir’e lokalize edilen Hadrianoutherai ile birlikte; Miletopolis, Germe, Attea (Attaos?), Kerge, Zagara, Pionia, Koniosine, Argiza, Ksios Trados (Hamaksitos ?), Mandakanda ve Ergasteria’nın adları vardır. Kaynaklarımız ve modern literatürdeki değerlendirmeler bunlardan Germe, Attaos, Pionia, Ergasteria ile adları konsil kayıtlarında geçen Hadrianeia ve Keraseis’in Hadrianoutherai’a komşu olduklarını göstermektedir.

Çalışmamıza konu olan bu kentlerin lokalizasyon sorunları devam etse de kentlere toplu olarak bakıldığında, bölgenin yerleşim tarihinde kentleşme açısından en önemli evrenin Roma İmparatorluk Dönemi, özellikle de 2. yüzyıl olduğu ortaya çıkmaktadır. Bölge kentlerinin kuruluşlarını tamamlamalarından hemen sonra ise Roma İmparatorluğu’nda askerî, ekonomik ve siyasi sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Bu durum söz konusu kentlerin batı Anadolu’da ön plana çıkacak ekonomik ve siyasi güce ulaşamamasının sebeplerinden biridir. Bir diğeri ise sakinlerinin ve yöneticilerinin kent yaşamı ve yönetimi hakkındaki tecrübesizlikleri olsa gerektir.

KAYNAKÇA

Eskiçağ ve Ortaçağ Kaynakları

Aelius Aristides “Hieroi Logoi, Heilige Berichte”, çev. Heinrich Otto Schröder, Heidelberg, Carl Winter, Univeritätsverlag, 1986.

Cassius Dio “Rhomaika, Dio's Roman History”, VIII, çev. Earnest Cary, The Loeb Classical Library, London, 1925.

Historia Augusta “The Scriptorum Historia Augusta I”, Çev. David Magie, The Loeb Classical Library, London, 1960.

Nonnos “Dionysiaca, Vol. I, Books 1-15”, çev. W.H.D. Rouse, Loeb Classical Library, 1940.

Pausanias “Periegesis tes Hellados, Beschreibung Griechenlands”, çev. Ernst Meyer, Zürich, Artemis Verlag, 1954.

Plinius “Naturalis Historia, V”, çev. Gerhard Winkler, München, Artemis & Winkler Verlag, 1993.

Ptolemaios “Geographika, Handbuch der Geographie, Griechisch- Deutsch, 1, 2, 3”, ed. Alfred Stückelberger v.d., Basel, Schwabe Verlag, 2006, 2009.

Stephanos Byzantios “Ethnica, Vol. I, II, III”, çev. Margarethe Billerbeck v.d., Berlin, Walter De Gruyter.

Strabon “Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV”, çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2012.

Tabula Peutingeriana “Castori Romanorum Cosmographi, Tabula quae dicitur Peutingeriana”, ed. Conrad Miller, 1887.

Modern Kaynaklar

Akdeniz, E. (2009) “Yortan Mezarlığı Hakkında Yeni Gözlemler-New Observations Yortan Cemetery”, Tüba-Ar, 12: 49-64.

Akurgal, E. (1958) “Yortankultur-Siedlung in Ovabayındır bei Balıkesir”, Anatolia, III: 156-164.

Akşar, A. (2019) “İmparator Hadrianus Ve Anadolu Gezileri: Seyahatlerinin Amacı Ve Güzergâhı”, Amisos, Cilt 4, Sayı 6: 1-14

Barrington (2000) “Barrington Atlas of the Greek and Roman World”, ed. Richard J. A. Talbert, Princeton-Oxford, Princeton University Press.

Calder, W. M. ve Bean, G. E. (1958) “A Classical Map of Asia Minor”, London, The British Institute of Archaeology at Ankara.

CNG “Classical Numismatic Group”, Inc., London, İngiltere (Çevrimiçi) <https://cngcoins.com>, (08.11.2018)

Collingnon, M. M. (1901) “Note sur les fouilles de M. Paul Gaudin dans la nécropole de Yortan, en Mysie”, Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Vol. 45 (6): 810-817.

Diest, W. v. (1889) “Von Pergamon über den Dindymos zum Pontus”, Gotha: Justus Perthes.

Ehling, K. (2001) "Die Münzprägung der mysischen Stadt Germe in der römischen Kaiserzeit", (Asia Minor Studien 42), Bonn, Dr. Rudolf Habelt GMBH.

Fabricius, E. (1894) "Archaeologische Untersuchungen im westlichen Kleinasien", Sitzungsberichte der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, XXVII-XXVIII: 897-920.

Forbiger, A. (1844) "Handbuch der alten Geographie, aus den Quellen bearbeitet, Band: 2", Leipzig, Verlag von Mayer und Wigand.

French, D. H. (1969) "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II. The Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas", Anatolien Studies, 19: 41-98.

Fritze, H. v. (1913) "Die Antiken Münzen Mysiens", Berlin, Georg Reimer.

Gülbay, O. (2016) "Emperor Hadrian's Reconstruction Projects in Mysia and Bithynia", Vir Doctus Anatolicus Studies in Memory of Sencer Şahin Sencer Şahin Anısına Yazılar, ed. B. Takmer, E. N. Akdoğu Arca, N. G. Özdil, İstanbul, Kabalcı Yayıncılık: 403-417.

Halfmann, H. (1986) "Itinera Principum, Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich", Stuttgart, Steiner.

Hasluck, F.W. (1910) "Cyzicus", Cambridge, Cambridge University Press.

Homolle, T. (1894) "Nouvelles et Correspondance", BCH, XVIII: 529-548.

Hübner, S. ve Rohde, D. (2002) "Germe oder Ar--? Ein Antiker Kurort Bei Pergamon", Asia Minor Studien, 44: 97-115.

Hüryılmaz, H. (2003) "Antik Dönemde Balıkesir", Bitek Kent: Balıkesir, ed. F. Özdem, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları: 17 - 27.

Jones, C. P. (2014) "Louis Robert in Central Mysia", Chiron, 44: 23-54.

Kaçar, T. (2008) "Eskiçağda Tapınak Tıbbı, Bir Tedavi Yöntemi Olarak Aelius Aristides'in Rüyalari", Toplumsal Tarih, Sayı: 170: 72-76.

Kaya, M.A. ve Taşdöner Özcan, K. (2016) "Roma İmparatoru Hadrianus ve Anadolu: Geziler, Eyaletler ve Kentler", Vir Doctus Anatolicus Studies in Memory of Sencer Şahin Sencer Şahin Anısına Yazılar, ed. B. Takmer, E. N. Akdoğu Arca, N. G. Özdil, İstanbul, Kabalcı Yayıncılık: 494-513.

Kühn, C. G. (1826) "Medicorum Graecorum opera quae exstant", ed Carolus Gottlob Kühn, L ps ae, Prostat n Off c na libraria Car. Cnoblochii.

Lafli, E. (2016) "Hadrianoutheria ve Palaiokastro", Balıkesir Kent Sempozyumu 2015, ed. Şener Ceryan, Abdullah Soykan, Balıkesir: 417-422.

Leake, W. M. (1824) “Journal of A Tour in Asia Minor”, London, John Murray, Albemarle Street.

Löhberg, B. (2006) “Das ‘Itinerarium provinciarum Antonini Augusti’, 2: Kartenband”, Berlin, Frank & Timme.

Magie, D. (1950) “Roman Rule in Asia Minor To The End Of Third Century After Christ, Vol. I, II”, Princeton, Princeton University Press.

Magie, D. (2002) “Anadolu'da Romalılar 2, Batı Anadolu ve Zenginlikleri”, çev. Nezh Başgelen-Ömer Çapar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Magie, D. (2003) “Anadolu'da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri”, çev. Nezh Başgelen-Ömer Çapar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Malay, H. (1983) “Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu”, Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi, II: 50-61.

Mansi, J. D. (1767) “Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio, Vol. 13”, Florentiae, Expensis Antonii Zatta Veneti.

Mercangöz, Z. (2003) “Bizans Çağında Balıkesir”, Bitek Kent: Balıkesir, ed. F. Özdem, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları: 31-50.

Munro, J. A. R. ve Anthony, H. M. (1897) “Exploration in Mysia I”, The Geographical Journal, Cilt: IX- 2: 150- 169.

Munro, J. A. R. (1897) “Inscriptions from Mysia”, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 17, Part. II: 268-293.

Munro, J. A. R. (1901) “Gleanings From Mysia”, The Journal of Hellenic Studies, Vol. XXI, Part II: 229-237.

Parthey, G. (1967) “Hieroclis Synecdemus et Notitiae Graecae episcopatum: Accedunt Nili Doxapatrui Notitia patriarchatum et locorum nomina immutata”, ed. Theodoro Mommsen, Amsterdam, Adolf M. Hakkert.

PBE “Prosopography of the Byzantine Empire” (Çevrimiçi) <http://www.pbe.kcl.ac.uk/> (2.12.2017)

Philippson, A. (1910) “Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien, I. Heft: Einleitung-Das westliche Mysien und pergamenische Landschaft”, Gotha, Perthes.

Radt, W. (1999) “Pergamon, Geschichte und Bauten einer antiken Metropole”, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Ramsay, W. M. (1962) “The Historical Geography of Asia Minor”, Amsterdam, Hakkert.

Ricl, M. (1991) “Hosios kai Dikaios. Première partie: Catalogue des inscriptions”, *Epigraphica Anatolica*, 18: 1-70.

Robert, L. (1935) “Villes d’Asie Mineure, Études De Géographie Antique”, Paris, E. de Boccard.

Robert, L. (1962) “Villes d’Asie Mineure, Études De Géographie Ancienne”, Seconde Edition, Paris, E. de Boccard.

Schuchhardt, C. (1912) “Historische Topographie der Landschaft”, *Altertümer von Pergamon I/1*: 61-143.

Schwertheim, E. (1978) “Denkmäler zur Meterverehrung in Bithynien und Mysien”, *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens II*, ed. Sencer Şahin, Elmar Schwertheim, Jörg Wagner, Leiden, E. J. Brill: 791- 837.

Schwertheim, E. (1980) “Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung I: Grabtexte”, (*Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien*, 18), Bonn, Habelt.

Schwertheim, E. (1985) “Zu Hadrians Reisen und Stadtgründungen in Kleinasien. Eine neue Gründungsära”, *Epigraphica Anatolica*, 6: 37-42.

Schwertheim, E. (1987 a) “Forschungen in Mysien”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, V, Cilt I, Ankara 1987: 163-165.

Schwertheim, E. (1987 b) “Die Inschriften von Hadrianoi und Hadrianeia”, (*Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien*,33), Bonn, R. Habelt.

SNG Aulock 5 “Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland, Sammlung v. Aulock: Troas - Aeolis-Lesbos, Nr. 1439-1767”, Berlin, Verlag Gebr. Mann, 1959.

SNG France 5 “Sylloge nummorum Graecorum, France 5, Département des Monnaies, Médailles et Antiques Mysie”, Paris, Bibliothèque nationale de France, 2001.

Stauber, J. (1996) “Die Bucht von Adramytteion, Teil I”, (*Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien*, 50), Bonn, Dr. Rudolf Habelt GMBH.

Syll³ “Sylloge Inscriptionum Graecarum, Vol. III”, ed. W. Dittenberg, Lipsiae, Apud S. Hirzelium, 1920.

Taeuber, H. (1989) “Bericht Über Eine Epigraphische Forschungsreise in Südmysien/Nordlydien”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, VII: 217- 223.

TAM 5. 3 “Tituli Asiae Minoris V: Tituli Lydiae, Linguis Graeca Et Latina Conscripti, Fasc. III Philadelpheia Et Ager Philadelphenus”, ed. G. Petzl, Wien, 2007.

Tanrıver, C. (1996) “Apollon Germenos’a Bir Adak”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi*, IV: 193–196.

Tanrıver, C. (2013) “Mysia’dan Yeni Epigrafik Buluntular”, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi.

Tozan, M. (2017) “Pergamon'un Yolları: Antikçağ'dan Bizans'a Bakırçay (Kaikos) Havzası'nın Yol Sistemi”, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXXII/2: 531-563.

Türk, M. (2019) “Mitos Barındıran Bir Hikâye İçinde Aranan Gerçeklik: Hadrianoutherai’ın Kuruluş Tarihi”, TÜBA-KED, 20: 21-26.

Wiegand, T. (1904) “Reisen in Mysien”, Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung, 29: 254- 339.

Yalçıklı, D. (2017) “Balıkesir (Dursunbey, Altı Eylül, Karesi ve İvrindi) Yüzey Araştırması, 2016”, 35. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt: 347-363.

Zacos G. (1985) “Byzantine Lead Seals, Volume Two, Nos 1-1089”, compiled and edited by John W. Nesbitt, 2 parts, Berne, Benteli Publishers.